Ба Шурои диссертатсионии 6D.КОА-018-и назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17)

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Миралиев Исфандиёр Қарахонович дар мавзуи «Назария ва амалияи байналмилалӣ ва миллии робитаи давлат ва шахс: таҳқиқоти назариявӣ-методологӣ ва муқоисавӣ-ҳуқуқӣ», ки барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат пешниҳод шудааст

Мутобиқати диссертатсия ба ихтисосҳо ва самтҳои илм, ки аз рӯйи онҳо диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст. Мавзуи диссертатсия нақша, маводи илмию амалии дар диссертатсия истифодашуда, натиҷа, хулоса ва тавсияҳои дар доираи таҳқиқот манзуршуда ба ихтисоси 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат мувофиқат менамояд.

Мубрамияти мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ. Таъмини комили ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд бе давлат, бе саъю кӯшиши сохторҳои ҳокимиятӣ ва захираҳои давлатӣ ғайриимкон аст. Ин масъала ҳанӯз аз даврҳои қадим дар ғоя ва андешаҳои мутафаккирон, файласуфон, сиёсатшиносон ва муҳаққиқон мақоми хосаро ишғол намуда буд. Онҳо кафолат ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳоро ба ин ё он неруи танзимкунанда вобаста карда, ба соҳибқудратон боварӣ ҳосил намуда, эҳсос менамуданд, ки маҳз қудрати сиёсӣ қодир аст ва метавонад мушкилии одамонро бартараф созад.

Тавре муаллифи рисола **Миралиев Исфандиёр Қарахонович** иброз менамояд: «Дар масири таърих инсон баҳри ноил гаштан ба ҳуқуқҳое, ки ба ӯ зиндагии шоиста ва озодиро таъмин менамоянд, муборизаҳо бурда,

ҷонбозиҳо кардааст. Илми ҳуқуқшиносӣ, бавижа таърихи ҳуқуқи инсон, ҳамаи инро собит менамояд. Бо мурури замон ҳуқуқи инсон аз ахлоқу маърифат, ғояву назария ба унсури марказии сиёсати давлатӣ мубаддал гардид. Дар сатҳи давлатӣ ҳуҷҷатҳои махсус оид ба ҳуқуқи инсон таҳия ва қабул карда шуданд. Ҳуқуқи инсон ҳамчун ҳуқуқу озодиҳои фитрӣ, ки онро давлат кафолат медиҳад, ба расмият шинохта мешавад. Эъломияҳо, хартияҳо, конститутсияҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул карда шуданд, ки ҳуқуқи инсонро мустаҳкам карда, бахри таъмини онҳо кафолатҳои зарурӣ муҳайё намуданд. Эътироф, риоя ва ҳифзи ҳуқуқи инсон бар дӯши давлат мебошад. Аз ин рӯ, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Конститутсияи худ инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯро арзиши олӣ эътироф намуд».

Мавзуи рисолаи илмии муаллиф аз ҷумлаи мавзуъҳоест, ки зери таваҷҷуҳи ҳамешагии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қарор дорад. Унвонҷӯ иқтибос аз Паёми Пешвои миллатро бамаврид овардааст, ки «рушди сармояи инсонӣ омили калидии баланд бардоштани сатҳу сифат ва самаранокии соҳаҳои иҷтимоӣ, махсусан, маорифу тандурустӣ, илму инноватсия, инчунин, фаъолияти самараноки муассисаҳои илмӣ мебошад».

Ҳодисаҳои Ҷанги Дуюми Ҷаҳон ва оқибатҳои даҳшатбори он назару фаҳмишҳоро дар самти эътироф, риоя ва ҳифзи ҳуқуқи инсон куллан дигар намуд. Қабул гардидани санадҳои зиёди ҳуқуқии миллӣ ва байналмилалӣ дар самти ҳуқуқу озодиҳои инсон барои таҳкими робитаи давлат ва шахс заминаи ҳуқуқӣ ва воқеӣ гузоштанд. Яъне охири асри XIX ва аввали асри XX марҳилаи рушди асосҳои ҳуқуқӣ ва механизмҳои байналмилалӣ ва миллии робитаи давлат ва шахс маҳсуб мешавад.

Яке аз масъалаҳои мубрам зимни пажӯҳиши назария ва амалияи миллӣ ва байналмилалии робитаи давлат ва шахс таъсири тафовутҳои фарҳангӣ-тамаддунӣ ва паҳншавии стандартҳои ғарбии ҳуқуқи инсон ба ин

раванд мебошад. Дар рисолаи илмӣ **Миралиев И.Қ.** таъсири тафовутҳои фарҳангӣ-тамаддунӣ ва паҳншавии стандартҳои ғарбии ҳуқуқи инсонро ба ғояи робитаи давлат ва шахс ҳамаҷониба таҳлил намудааст, ки паҳлуи мусбати рисоларо ташкил дода, барои рушди ҳуқуқи инсон дар Тоҷикистон мусоидат менамояд. Муаллиф дуруст кайд менамояд, ки гуногунии фарҳангу тамаддунҳои ҷаҳон қонунияти табиии инкишофи таърихӣ мебошанд. Инкор намудани қонунияти мазкур ва ба таври сунъӣ ба вуҷуд овардани тамаддуну фарҳанги якхела имконнопазир аст, зеро фарқияти фарҳангу тамаддунҳо табиӣ буда, маҳз ҳамин гуногунӣ ва тафовут омили рушди онҳо мебошад. Аз ин рӯ, унвонҷӯ хулосаи дуруст намудааст, ки тафовути фарҳангҳо ва тамаддунҳо дар ҳама марҳилаҳои инкишофи таърихӣ вуҷуд дошт. Ҷудо намудани тафовутҳои фарҳангӣ ва тамаддунӣ ба фаъол ва ғайрифаъол аз ҷониби пажӯҳишгар диққатҷалбкунанда аст. Тибқи навиштаи муаллиф дар як қатор ҳолатҳо тафовути фарҳангу тамаддунҳо ошкоро, дар шакли зиддияти оштинопазир, мубориза ва бархӯрд мушоҳида мешавад. Дар ҳолатҳои дигар чунин тафовут худро ошкоро зоҳир намекунад. Бархӯрди фарҳангу тамаддунҳо дар самти ҳуқуқи инсон боис гардидааст, ки дар баробари санадҳои фарогир (универсалӣ)-и ҳуқуқи инсон дар минтақаҳои гуногуни олам – Осиё, Африқо, Амрикои Лотинӣ ва ғайра санадҳои вижаи минтақавӣ қабул карда шаванд. Ин раванд пеш аз ҳама дар мамлакатҳои араб ба мушоҳида мерасад. Чунончӣ дар қитъаи Африқо Хартияи Африқоӣ оид ба ҳуқуқи инсон, дар кишварҳои араб Хартияи Араб оид ба ҳуқуқи инсон, Эъломияи Қоҳира оид ба ҳуқуқи инсон дар ислом ва ғ. қабул шудаанд, ки дар заминаи онҳо сиёсати минтақавии фарҳангӣ-тамаддунӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон амалӣ мегардад. Ҳамаи ин таъсири худро ба робитаи давлат ва шахс ҳам дар сатҳи миллӣ ва ҳам дар арсаи байналмилалӣ расониданд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон санаи 5-уми августи соли 2023 бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои инсон барои давраи то соли 2038 қабул гардид.

Стратегияи мазкур, ки ба дурнамои ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон бахшида шудааст, анҷом додани пажӯҳишҳои илмиро дар самти ҳуқуқ, озодӣ ва вазифаҳои инсон ва шаҳрванд низ пешбинӣ кардааст. Аз ин рӯ, мавзуи рисолаи илмӣ ва натичаҳои он барои дар амал татбиқ шудани Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои инсон барои давраи то соли 2038 мусоидат менамояд.

Ҳамзамон пажӯҳиши масъалаҳои назариявӣ ва амалии робитаи давлат ва шахс дар сатҳи рисолаи докторӣ дар илми ҳуқуқии ватанӣ яке аз нахустин кӯшишҳо ба ҳисоб меравад, ки метавонад барои пажӯҳишҳои минбаъда дар ин самт роҳ кушояд.

Бо дарназардошти андешаҳои боло бо қатъият иброз намудан мумкин аст, ки омӯзиш ва пажӯҳиши масъалаҳои назария ва амалияи байналмилалӣ ва миллии робитаи давлат ва шахс дар илми ҳуқуқшиносии муосир муҳим ва мубрам маҳсуб мешавад.

Дараҷаи навгонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуктаҳои илмие, ки барои ҳимоя иешниҳод мешаванд. Натиҷаҳои таҳқиқот дар доираи талабот ба диссертатсияҳо мутобиқи «Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 муайян карда шудаанд, таҳия гардидааст.

Диссертатсия пажӯҳиши мустақили илмӣ-соҳавӣ ба ҳисоб рафта, хулоса ва тавсияҳои он барои рушду инкишофи илм ва амалияи ҳуқуқи инсон ва қонунгузории соҳа заминаҳои заруриро фароҳам меорад. Рисола дорои услуби хоси илмӣ буда, дар он мантиқи фикррони риоя шудааст. Он ягонагии дохилӣ дошта, дорои нуктаҳои навини илмии ба ҳимоя пешниҳодшаванда мебошад. Ҳамаи ин саҳми шахсии муаллифро дар пажӯҳиш нишон медиҳанд. Дар таҳқиқот тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои рисола оварда шудаанд. Мушкилот ва масъалаҳое, ки муаллиф онҳоро таҳлил намудааст, сазовори баҳои мусбат мебошанд.

Аз ҷумла пажӯҳишгар муҳимтарин масъалаҳои ҳуқуқи инсонро дар алоқамандӣ бо таълимоти робитаи давлат ва шахс ва мушкилоти соҳа

баррасӣ намудааст. Мавқеи илмии муаллиф ва мустақилияти андешаҳои ӯ дар таҳлилҳои амиқ, хулосаҳои мушаххас, тавсияҳои судманд ва баҳсҳои воқеии илмӣ зоҳир мегардад.

Нуктаҳои илмӣ, навгонӣ ва таклифҳои амалие, ки **Миралиев И.Қ.** дар рисолаи илмиаш пешниҳод кардааст, барои таҳия, такмил ва коркарди қонунгузорӣ, барнома, стратегия ва дурнамоҳои давлатӣ замина фароҳам меоранд.

Бинобар ин, мехостам чанде аз нуктаҳои илмии ба ҳимоя пешниҳошударо, ки онҳо навгонии пажӯҳиш маҳсуб мешаванд, баён намоям:

1. Унвонҷӯ таълимоти ниёгони миллати тоҷик – Куруши Бузург, Анӯшервони Одил, Фаррухмард писари Баҳром, Рӯзбеҳ, Абунасри Форобӣ, Абуалӣ ибни Сино, Абурайҳони Берунӣ, Абулфазли Балъамӣ, Абулқосими Фирдавсӣ, Носири Хисрав, Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ, Абдураҳмони Ҷомӣ, Ҳусайн Воизи Кошифӣ ва дигаронро оид ба робитаи давлат ва шахс таҳлил намуда, хусусиятҳои зерини онҳоро номбар кардааст: афзалияти ғояҳои инсондӯстӣ (мақоми баланди инсон дар олам, ҳифзи эҳтироми ахлоқӣ ва эътиқодӣ нисбат ба инсон, тарғиб ва ташвиқи муносибати инсондӯстонаи ҳокимон ва мансабдорон нисбат ба инсон) ҳамчун заминаи дарки олам; бартарии усулҳои ахлоқӣ, хираднокӣ, маънавӣ, фарҳангӣ ҳамчун омили аввалиндараҷаи идоракунии адолатпешаи шарқӣ дар масири таърихи халқ; инкори ақидаҳои бегонапарастона, эҳтиёт аз тамоили ғарбгароёна дар ташаккули низоми идора ва ҳифзи ҳувияти сиёсӣ, миллӣ ва иҷтимоӣ; таъмини мухторияти фарҳангию ахлоқӣ аз озодии беинтиҳои шахсӣ, ки дар заминаи кашишҳои нафсонию ғайриақлонӣ сар зада, бо ахлоқу маънавиёт ягон робита надорад; робитаи ҳуқуқӣ ва иҷтимоии инсон бо давлат дар заминаи арзишҳои ахлоқию маънавӣ ва ҳуқуқӣ ҳамчун таҳкурсии ҷомеаи саодатовар; боварии комил ба неруи хирадмандӣ, созандагӣ ва эҷодгари инсонӣ, нақши инсон дар рушди ҷомеа; тарғиби назарияи давлати комил, инсони солеҳ ва ҷомеаи адлпарвар, ки дар он

шаъну шарафи инсон, саодат ва ҳаёти арзандаи инсон таъмин карда мешавад.

2. Пешниҳоди дигари муаллиф диққатҷалбкунанда аст. Зеро ӯ менависад, ки ҷаҳонишавӣ дар заминаи манфиатҳои миллии кишварҳои бузург ва ногузирии дифои истиқлоли сиёсӣ ва миллии кишварҳои рӯ ба рушд, ба раванди ғарбгароӣ тобишҳои нави илмӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва ҳуқуқӣ дод. Таҷрибаи мусбати давлатдорӣ бо омилҳои ахлоқию эътиқодӣ ва маънавии ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун ҷанбаи мусбати ташаккули маърифат ва амалияи инсонӣ дар ҷодаи манфиатҳои минтақавии халқу миллатҳо ва абарқудратҳо бо усулу амалкардҳои манфии густариши ирода, хоҳиш ва эҳсоси оламгири моддию маънавии хилъати ғайриақлонидошта созиш карда, табиати рушди ҳуқуқ ва давлатҳоро ба майдони мунoқишаи фарҳангҳо, интиқоли арзишҳо, ташкили инқилобҳои ранга, бедорсозии захмҳои таърихӣ кашида, кори таҷрибаи рушди давлатҳоро таҳти ливои ғарбгароии иҷборӣ ба самти ягонасозии тамаддун аз ҳисоби фарҳангҳои мухталиф ба чолишҳои навбатӣ гирифтор кард. Паҳн намудани фарҳанги ғарбии барои миллатҳои дигар бегона ҷузъи сиёсати давлатҳои ғарбӣ эълон гашт. Ин ҳолат вазъи муътадил ва одилонаи муносибати инсонро бо давлат чи дар сатҳи назария ва амалияи давлатҳои намунаи собиқадор ва чи дар таҷрибаи давлатҳои ҷавон ҷиддӣ осебпазир ва халалдор намуд.

3. Дар рисола омадааст, ки инкишофи назарияҳои гуногун оид ба робитаи давлат ва шахс аз шароити мушаххаси давлатҳои алоҳида, инкишофи ҷомеа, тамаддун, сатҳи шуури ҷамъиятӣ ва омилҳои дигари фарҳангӣ-маънавӣ вобастагӣ дорад. Дар доираи назарияҳои позитивистӣ, фитрӣ, фалсафӣ ва либертарӣ дигар хулосаҳои гуногун оид ба робитаи мутақобилаи давлат ва ҳуқуқи инсон ҳосил мешаванд. Реҷаи танзими мавзун ва одилонаи таносуби инсон ва давлат дар назарияи давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ва иҷтимоӣ масъалагузорӣ мешавад. Робитаи мутақобилаи давлати ҳуқуқбунёд ва ҳуқуқи инсон шакли муносибати

мутақобилаи баробар ва шарикона мебошад, ки миёни давлат ва инсон тавассути ҳуқуқҳо ва вазифаҳои тарафайн, дар асоси ҳукмронии ҳуқуқ ва қонуни ҳуқуқӣ дар доираи ҷомеаи шаҳрвандӣ ба миён меояд. Айни замон назарияҳои гуногуни давлати ҳуқуқбунёд (позитивистӣ, либералӣ, консервативӣ ва ғайра) дар ҶТ бо дарназардошти шароити таърихӣ, фарҳанг, тамаддун ва анъанаҳои миллӣ роҳандозӣ мешаванд.

4. Пешниҳоди навбатиро ба категорияҳои илмии соҳавӣ бахшида, рисоланавис қайд менамояд, ки категорияи илмии «робитаи давлат ва шахс» бо мақсади омӯзиши муносибатҳои воқеии байни ҳокимияти давлатӣ ва аҳолӣ истифода шуда, дар заминаи он мафҳумҳои «давлат ва инсон», «давлат ва озодии инсон», «давлат ва ҳуқуқи инсон», «ҳокимият ва аҳолӣ» ва ғайра таҳқиқ карда мешаванд. Робитаи давлат ва ҳуқуқи инсон зарурати таҳқиқи масъалаҳои зеринро талаб мекунад: вазъи ҳуқуқии инсон; доираи ҳуқуқу озодиҳо ва вазифаҳои инсон; таносуби ҳуқуқу озодиҳо ва вазифаҳои инсон; таносуби вазъи ҳуқуқии инсон ва шаҳрванд; кафолатҳои ҳуқуқи инсон; таъсири речаи сиёсӣ, шаклҳои демократии ҳаёти ҷомеа ба амалишавии ҳуқуқи инсон.

5. Ҷанбаи миллии робитаи давлат ва шахс аз назари муаллиф дур намонда, ба андешаи ӯ назарияи робитаи давлат ва шахс дар шароити ҷаҳонишавӣ, афзоиши таҳдидҳо ва хатарҳои ҷаҳонӣ бештар мазмуни миллӣ пайдо мекунад. Назарияи миллии робитаи давлат ва шахс ҷузъи таркибии назарияи соҳибихтиёрии давлат буда, бо дарназардошти афзалияти манфиатҳои миллӣ ва ҳадафҳои Стратегияи миллии рушди ҶТ амалӣ мешавад ва барои тақвияти соҳибихтиёрии давлат мусоидат менамояд. Мазмуни назарияи мазкурро унсурҳои мафкуравӣ ва ҳуқуқии худшиносии миллӣ, масъулияти баланди шаҳрвандӣ, ҳифзи арзишҳои миллӣ дар ҳамоҳангӣ бо арзишҳои инсонӣ, ҳимояи соҳибихтиёрии давлатӣ, речаи арзишманди робитаи давлат ва аҳолӣ ташкил медиҳанд.

6. Муаллиф робитаи давлат ва шахсро дар давлати иҷтимоӣ баррасӣ карда, иброз медорад, ки дар давлати иҷтимоӣ робитаи давлат ва шахс дар самтҳои зерин зоҳир мешавад: а) ҳуқуқҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ ба мадди аввал мебароянд; б) фаъолияти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии давлат вусъат меёбад; в) инкишофи озодонаи ҳар шахс ва таъмини шароити арзандаи зиндагӣ вазифаи аввалиндараҷаи давлат эълон мешавад. Дар таъмини шароити арзандаи зиндагӣ дар баробари ҳуқуқҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, ҳамчунин, ҳуқуқҳои фарҳангӣ нақши муҳим доранд. Фаъолияти давлат дар соҳаи ҳаёти фарҳангӣ бо мақсади рушди неруи инсонии ватанӣ тавассути тадбирҳои тарбиявӣ, таҳсилотӣ, маърифатӣ, иттилоотӣ, идеологӣ ва равонӣ ба роҳ монда мешавад. Дар натиҷа унсурҳои миллии давлати иҷтимоӣ (кадрҳои баландихтисоси ватанӣ, шуури баланди ҷамъиятӣ, худшиносии миллӣ, ватандӯстӣ ва дигар) ташаккул меёбанд. Дар шароити инкишофи иқтисоди бозаргонии дорои тамоюли иҷтимоӣ дар Тоҷикистон соҳибкорӣ ва намудҳои дигари фаъолияти озоди иқтисодӣ бо мақсади беҳтар намудани сатҳи зиндагии аҳолӣ дар паёмади сиёсати иҷтимоии давлати Тоҷикистон ба роҳ монда шуда, ба робитаи давлат ва шахс таъсири судманд мерасонанд.

7. Яке аз масъалаҳои муҳимме, ки унвонҷӯ таҳлил намудааст, сабабу омилҳои қабул гардидани санадҳои байналмилалӣ ва миллӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон ба ҳисоб меравад. Тибқи асосноксозии муаллиф сабабҳои асосии қабули санадҳои ҳуқуқии гуногуни байналмилалӣ ва миллии ҳуқуқи инсон инҳо мебошанд: вусъати бархӯрди тамаддунҳо ва фарҳангҳои миллӣ; беқурбшавии ҳаёти инсон дар натиҷаи ҷангҳои ҷаҳонӣ; куштори аз ҳад зиёди одамон дар ҷангҳои ҷаҳонӣ, минтақавӣ ва ватанӣ; осебпазир шудани мақому манзалати инсон дар заминаи манфиатҳои молӣ, ҳарбӣ ва эътиқодӣ; вусъати ҷаҳонишавӣ, афзоиши таҳдидҳо ва хатарҳои ҷаҳонӣ (терроризми байналмилалӣ, савдои одамон, гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир, ҷинояткории муташаккилонаи фаромиллӣ ва ғайра); ихтилофоти байни

стандартҳои фарогири (универсалии) ҳуқуқи инсон ва гуногунии фарҳангию тамаддунӣ; ҳимояи соҳибихтиёрии миллӣ дар шароити сиёсигардии ҳуқуқи инсон, ба ҳадафҳои сиёсӣ ва геосиёсӣ тобеъ намудани ҳуқуқи инсон, истифодаи стандартҳои дукӯраи ҳуқуқи инсон; ба ҳадафҳо ва манфиатҳои идеологӣ тобеъ намудани ҳуқуқи инсон дар фаъолияти субъектони фаъоли раванди ҷаҳонишавӣ, ки боиси коҳиш ёфтани мазмун ва моҳияти аслии ҳуқуқи инсон мегардад; кӯшишҳои тобеъ намудани назарияҳои анъанавии ҳуқуқи инсон ба ҳадафҳои назарияҳои неолибералӣ, ки манфиатҳои шахсии фардро аз манфиатҳои давлат, ҷомеа ва шаҳрвандон боло мегузоранд; халалдор гардидан ва тағйири ҷиддии мафҳум, моҳият ва мазмуни ҳуқуқҳои аслии инсон, алалхусус, арзишҳои ахлоқӣ, маънавӣ, оилавӣ ва фарҳангии ҳуқуқи инсон.

8. Зимни пешниҳоди нуктаҳои илмӣ рисоланавис ба таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқӣ низ таваҷҷуҳ зоҳир кардааст. Аз ҷумла, тибқи навиштаи ӯ дар қитъаи Аврупо таърихан таҷриба дар самти ҳуқуқи инсон дар робита бо назарияҳои гуногуни позитивӣ, фитрӣ-ҳуқуқӣ, антропологӣ, либералӣ ва ғайра ташаккул ёфта, дар ду самт инкишоф меёбад: қабули санадҳои соҳаи ҳуқуқи инсон дар мамлакатҳои алоҳидаи аврупоӣ ва дар доираи Иттиҳоди Аврупо. Таҷрибаи аврупоии риоя ва ҳифзи ҳуқуқи инсон ҷузъи таркибии таҷрибаи ҷаҳонӣ мебошад, зеро кишварҳои Аврупо аъзои фаъоли созмонҳо ва ташкилотҳои бонуфузи соҳаи ҳуқуқи инсон мебошанд. Айни замон бо саъю кӯшиши давлатҳои аврупоӣ дар робита бо сиёсати ҷаҳонишавӣ стандартҳои байналмилалии ҳуқуқи инсон муайян карда мешаванд. Давлатҳои аврупоӣ, ки таърихан дар ҳошияи сиёсати мустамликадорӣ ва сипас сиёсати ҷаҳонишавӣ нуфузи худро дар мамлакатҳои гуногуни ҷаҳон паҳн намудаанд, барои тарғиби стандартҳои байналмилалии ҳуқуқи инсон дар минтақаҳои дигари ҷаҳон кӯшиш мекунанд. Сиёсати мазкур кумаки молиявӣ, иқтисодӣ ва гуманитариро ба давлатҳои муайян, алалхусус, давлатҳои рӯ ба рушд дар бар мегирад. Бо ин

мақсад дар давлатҳои Аврупо ниҳодҳои махсуси молиявию иқтисодӣ таъсис дода мешаванд. Ин ниҳодҳо дар шароити ҷаҳонишавӣ вазъи ширкатҳои фаромиллиро пайдо мекунанд. Ин навъ дастгириҳои молӣ ва байналмилалӣ аз хориҷ таъсири худро ба ташаккули модели нави муносибати давлат бо инсон ва шаҳрвандони давлат дар таҷрибаи давлатҳои рӯ ба рушд рӯйи кор меорад.

9. Нуктаи илмии навбатии муаллиф низ давоми мантиқии таҳлилҳои муқоисавӣ-ҳуқуқии ӯ буда, дар он қайд мегардад, ки таърихан таҷрибаи назарӣ ва амалии соҳаи ҳуқуқи инсон дар қитъаи Аврупо ташаккул ёфта, дертар баробари рушди иҷтимоию иқтисодии ИМА васеъ мегардад. Ташаккул ва инкишофи иқтидори молиявӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва ҳарбии ИМА боиси он мегардад, ки таҷрибаи байналмилалии соҳаи ҳуқуқи инсон хусусиятҳои, аз як тараф, ғарбӣ, англосаксонӣ, аврупоӣ-амрикоӣ, атлантикӣ ва аз тарафи дигар, ҷаҳонӣ пайдо мекунад. Вале ҳаракати миллӣ-озодихоҳӣ дар Осиё, Африқо ва Амрикои Лотинӣ, таъсиси давлатҳои соҳибихтиёр дар собиқ кишварҳои мустамлика, сиёсати мустақилонаи ин давлатҳо, бештар зоҳир гардидани хусусиятҳои давлатҳои исломӣ ва дигари ҷаҳон (Чин ва кишварҳои дигари Осиёи Ҷануби Шарқӣ), ҳамчунин, бархӯрди тамаддунҳо ба кӯшиши ИМА ва давлатҳои Аврупо дар самти ташаккул ва паҳн намудани таҷрибаи фарогири ҷаҳонии ҳуқуқи инсон таъсири ҷиддӣ мерасонанд. Ба ин нигоҳ накарда, таҷрибаи амрикоӣ-аврупоии соҳаи ҳуқуқи инсон дар робита бо хусусиятҳои англосаксонӣ, атлантикӣ-шимолӣ, протестантӣ ва католикӣ такмил меёбад. Таҷрибаи мазкур айни ҳол ҷузъи сиёсати ИМА ва давлатҳои Аврупо мебошад. Нуфузи давлатҳои абарқудрати ИМА ва Аврупо имконият медиҳад, ки сиёсати мазкур дар саросари ҷаҳон бо истифода аз фишангҳо ва ниҳодҳои гуногуни молиявӣ, иқтисодӣ, гуманитарӣ, таҳсилотӣ, фарҳангӣ, ҳукуматӣ ва ғайриҳукуматӣ паҳн карда шавад.

10. Муаллиф даққиккорона таҷрибаи эътироф, риоя ва ҳифзи ҳуқуқи инсонро дар Амрикои Лотинӣ омӯхта, вижагиҳои онро чунин нишон додааст: а) ба афзалияти унсурҳои фарҳангӣ, тамаддунӣ ва сиёсӣ такя дорад; б) дар заминаи дарки ба худ хоси ҳуқуқи инсон, ки бо табиати зиндагии муҳоҷирони аврупоӣ ва мардуми таҳҷоӣ робита пайдо мекунад, ташаккул меёбад; в) сиёсати мустамликадорӣ дар Амрикои Лотинӣ боиси болоравии ҳисси худшиносӣ ва нобоварӣ ба мустамликадорон гардидааст; г) махсусияти тамаддунию фарҳангиии халқҳои минтақаро ба инобат мегирад; д) дар робита бо сиёсати мустақилонаи давлатҳои Амрикои Лотинӣ дар самти ҳимояи соҳибихтиёрӣ, муқобилияти фаъоли халқҳои ин минтақа ба сиёсати давлатҳои абарқудрати ғарбӣ инкишоф меёбад; е) қабули санадҳои мустақили минтақавии соҳаи ҳуқуқи инсонро, ки хусусиятҳои фарҳангӣ-тамаддунӣ доранд, дар мадди аввал мегузорад; ж) бо ду роҳ инкишоф меёбад – ташаккули таҷрибаи миллӣ дар ҳар як давлат ва таҷрибаи минтақавии соҳаи ҳуқуқи инсон дар заминаи қабули санадҳои минтақавӣ, таъсиси созмонҳо ва ташкилотҳои минтақавии соҳаи ҳуқуқи инсон ва робитаҳои устувори байни давлатҳои минтақа дар соҳаи ҳуқуқи инсон. Дар механизми ҳимояи ҳуқуқи инсон дар Амрикои Лотинӣ нақши муҳимро Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон мебозад. Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар давлатҳои Амрикои Лотинӣ унсури марказии механизми ҳимояи ҳуқуқи инсон буда, дар муқоиса бо минтақаҳои дигар хусусиятҳои зерин дорад: а) мустақилияти бештар дар ҳаёти сиёсӣ ва ҳуқуқӣ; б) танзими вазъи ҳуқуқии Ваколатдор дар сатҳи Конститутсия ва қонунҳои махсус; в) доираи васеи ваколатҳо ва масъулияти Ваколадор; г) эътибори ҷиддии давлатҳои Амрикои Лотинӣ ба фаъолияти Ваколатдор; д) нуфузи баланди Ваколадор дар механизми миллӣ ва минтақавии ҳимояи ҳуқуқи инсон.

11. Пешниҳоди дигари рисоланавис ба ҳуқуқу озодиҳои халқҳои Африқо бахшида шудааст. Тибқи навиштаи ӯ анъанаҳои халқҳои Африқо ба таснифи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқҳои халқҳои Африқо, аз ҷумла ба Хартияи

африқоии ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқи халқҳо таъсир расонидаанд. Ҳуқуқҳои коллективии халқҳои африқоӣ, ки дар таснифҳои илмӣ, бештар илмҳои ғарбӣ ҳамчун ҳуқуқҳои насли сеюм шарҳ дода мешаванд, дар санадҳои африқоӣ бо мақсади мутобиқ шудан ба таҷрибаи ҷаҳонӣ ҳамчун ҳуқуқҳои шахсӣ тавсиф карда мешаванд. Ҳуқуқҳои шахсии иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва ғайра (ба маънои ҳуқуқи инсон) бо дарназардошти шуури анъанавӣ ва тарзҳои ҳаёти коллективӣ дарк карда мешаванд. Шарҳи ғарбии ҳуқуқи инсон бо дарки африқоии ҳуқуқи инсон мухолифат дорад. Ҳуқуқҳои коллективии африқоӣ, ки таърихан бо дарназардошти анъанаҳои таърихӣ, асосан қабилавӣ ташаккул ёфтаанд, моҳияти худро дар байни халқҳои муқимӣ нигоҳ медоранд. Илова бар ин, ба дарки ҳуқуқи инсон дар минтақаи Африқо омода гардидани кадрҳои маҳаллӣ дар донишгоҳҳои Шуравӣ, паҳн гардидани идеологияи сотсиалистӣ ва коммунистӣ, таҷрибаи шуравии таъмини ҳуқуқҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ таъсир расонидааст

12. Нуктаи дигари илмии муаллиф фарогири таҷрибаи ҳуқуқи инсон дар давлатҳои исломӣ ва ҷаҳони араб мебошад. Тибқи навиштаи пажӯҳишгар бархӯрди тамаддунӣ ва фарҳангӣ, ба инобат нагирифтани арзишҳои маънавӣ, ахлоқӣ, динии тамаддуни исломӣ зимни қабул ва татбиқи санадҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон, мутобиқат накардани идеологияи либералии ғарбӣ ба назария ва амалияи давлатҳои исломӣ, ихтилофоти байни назарияҳои ғарбӣ ва исломии ҳуқуқи инсон, кӯшиши хориҷии паҳн намудани меъёрҳои зиндагии ғарбӣ дар раванди ҷаҳонишавии неолибералӣ, оқибатҳои манфии ҷаҳонишавии фарҳангӣ аз ҷумлаи омилҳое мебошанд, ки зарурати қабули санадҳои давлатҳои исломиро оид ба ҳуқуқи инсон (Эъломияи исломии умумии ҳуқуқи инсон, Эъломияи Қоҳира оид ба ҳуқуқи инсон дар ислом, Хартияи Араб оид ба ҳуқуқи инсон) тақозо мекунанд. Тарзи ифодаи ҳуқуқи инсон дар санадҳои исломӣ аз санадҳои байналмилалӣ фарқ дорад. Дар санадҳои исломӣ таваҷҷуҳи аввалиндараҷа ба таъмини ҳуқуқҳои шахсӣ, аз ҷумла ба дахлнопазирӣ, ҳифзи ном ва шаъну

шараф дар давоми ҳаёт ва баъд аз марг дода мешавад. Ҳуқуқи баробарии зану мард (дар издивоҷ, дахлнопазирии шаъну шараф, дар мақоми шаҳрвандии мустақил, дар соҳаи мустақилияти молиявӣ) кафолат дода мешавад. Таваҷҷуҳи асосӣ ба ҳуқуқи кӯдак ба нигоҳубини дуруст, таҳсил, дастгирии моддӣ, ҷисмонӣ ва маънавӣ аз ҷониби волидон, ҷомеа ва давлат дода мешавад. Анъанаҳои тамаддуни исломӣ дар соҳаи тарбияи кӯдакон ба инобат гирифта мешаванд. Чунончӣ, ҳуқуқи модар ва зани ҳомиладор ба нигоҳубини махсус, ҳуқуқи волидайн дар соҳаи тарбияи кӯдак бо дарназардошти манфиатҳо ва ояндаи фарзандон, арзишҳои ахлоқӣ ва меъёрҳои исломӣ, инчунин ҳаққи волидайн ба дастгирӣ ва нигоҳубин аз ҷониби фарзандон, хешовандон ва наздикони худ кафолат дода мешаванд.

Нуктаҳои илмии пешниҳоднамудаи муаллиф аҳаммияти назариявӣ, амалӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ доранд. Онҳо барои ҳалли муҳимтарин масъалаҳо ва мушкилоти ҷомеаи ҷаҳонӣ ва ҷомеаи муосири Тоҷикистон бахшида шудаанд.

Асоснокӣ ва муътамад будани хулосаҳо ва тавсияҳое, ки дар диссертатсия зикр гардидаанд. Нуктаҳои илмии рисола, натиҷаҳои муаллиф, ки ба таври амиқ дар ҳар як зербоб таҳлил шудаанд саҳми шахсии муаллифро дар эҷоди рисола гувоҳӣ медиҳанд. Илова бар ин, муҳимтарин нуктаҳои рисола аз ҷониби муаллиф дар шакли мақолаҳои илмӣ, баромад ва маъруза дар конференсияҳои илмӣ ва амалии сатҳи ҷумҳуриявӣ, байналмилалӣ ва семинарҳои илмӣ-назариявӣ пешкаши аҳли илм ва ҷомеа гардидааст.

Асоси назариявии пажӯҳиши илмии Миралиев И.Қ.-ро адабиёти васеъ ва рисолаву дастурҳои илмии олимони маъруфи ватаниву хориҷӣ, ки ба мавузи рисола рабт доранд, ташкил медиҳад. Ҷанбаи амалии рисола пеш аз ҳама ба таҷрибаи мақомоти давлатӣ, аз ҷумла Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон ва дигар ниҳодҳое, ки дар самти ҳуқуқу озодиҳои инсон фаъолият мебаранд, такя менамояд. Дар рисола усулҳои

умумиилмӣ ва вижаи илмӣ истифода шудаанд, ки асоси методологии пажӯҳишро ташкил додаанд.

Пажӯҳишгар таклиф, пешниҳод, хулоса ва натиҷаҳои худро бо сарчашмаҳои таърихӣ ва муосири илмӣ, сарчашмаҳои амалӣ ва маводи илмии кофӣ асоснок намудааст.

Аҳаммияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо. Натиҷаҳои бадастовардаи муаллиф ва проблемаҳое, ки дар рисола мавриди пажӯҳиш қарор гирифтаанд, метавонанд, ки барои таҳқиқоту пажӯҳишҳои оянда дар самти мазкур роҳ кушоянд ва мавриди истифода қарор дода шаванд.

Натиҷаҳои рисолаи мазкурро дар такмили қонунгузории соҳаи ҳуқуқи инсон, дигар соҳаҳо ва такмили раванди таълими ҳуқуқи инсон истифода бурдан мумкин аст. Таклифу тавсия ва пешниҳоду хулосаҳои унвонҷӯ аҳамияти баланди илмӣ-амалӣ дошта, метавонанд дар ҷараёни тадриси фанҳои таълимии назариявӣ-таърихӣ, таърих ва назарияи ҳуқуқи инсон, таълими ҳуқуқи инсон, ҳамчунин, фанҳои ҳуқуқии соҳавӣ, ки бо таҳлили амалӣ гардидани ҳуқуқи инсон робита доранд, истифода шавад.

Чоп намудани натиҷаҳои диссертатсия дар матбуоти илмӣ. Унвонҷӯ доир ба мазмун ва моҳияти рисола 2 монография, 2 китоби дарсӣ, 6 воситаи таълимӣ, 37 мақоли илмӣ, аз он ҷумла 19 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҶТ, 18 мақола дар дигар нашрияҳо ба нашр расондааст, ки натиҷаҳои асосии рисолаи илмӣ дар маводи нашргашта инъикос ёфтааст.

Таълифот ва маводи нашр намудаи Миралиев И.Қ. бозгӯи он аст, ки рисола дар сатҳи баланди илмӣ, касбӣ, мустақилона ва босифат анҷом дода шудаст. Фаъолияти чандинсолаи илмиву омӯзгории муаллиф ва таҳлилҳои суратгирифта ин андешаро боз ҳам асоснок месозанд.

Нуктаҳои асосӣ, таклифу пешниҳод, натиҷа ва хулосаи рисола дар ҷаласаҳои кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ муҳокима ва писандидаву мақбул дониста шудаанд.

Ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҶТ мутобиқ будани барасмиятдарории диссертатсия. Сохтори рисола, барасмиятдарорӣ, мазмуни он ва феҳристи сарчашмаҳои истифодашуда ба талаботи ба рисолаҳои докторӣ пешниҳодшаванда ҷавобгӯ мебошад. Рисолаи мазкур аз феҳристи ихтисорот, муқаддима, чор боб, ҳабдаҳ зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат буда, мақсаду вазифа ва мантиқи пажӯҳиш дар онҳо ифода ёфтаанд. Рисола аз 520 саҳифа иборат мебошад.

Эродҳо ба диссертатсия. Дар баробари ҷанбаҳои мусбати рисола дар он баъзе ҳолатҳои баҳснок ҷой дорад. Чунончӣ:

1. Робитаи давлат ва шахс дар заминаи шароити муайяни ҳаёти ҷомеа имконпазир мешавад. Аз ҷумла, робитаи давлат ва шахс дар ҷомеаи шаҳрвандӣ комилан тағйир меёбад. Аммо муаллиф дар саҳ. 63 диссертатсия менависад, ки ғояи ҷудо кардани давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ дар асрҳои XVI-XVII ташаккул ёфтааст. Ин ақидаи муаллиф баҳснок аст, чунки ғояи ҷудо кардани давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ дар даврахои пештараи инкишофи таърихӣ вуҷуд дошт. Барои ҳамин муаллиф ҳангоми ҳимояи диссертатсия бояд муайян намояд, ки барои чӣ ғояи ҷудо кардани давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ маҳз дар ҳамин давра пешниҳод шудааст?

2. Дар нуктаи илмии панҷум, ки ба ҳимоя пешниҳод шудааст, муаллиф чунин менависад: «Айни замон назарияҳои гуногуни давлати ҳуқуқбунёд (позитивистӣ, либералӣ, консервативӣ ва ғайра) дар ҶТ бо дарназардошти шароити таърихӣ, фарҳанг, тамаддун ва анъанаҳои миллӣ роҳандозӣ мешаванд» (Саҳифаи 24-и рисола). Яъне муаллиф ба гурӯҳи назарияҳои давлати ҳуқуқбунёд назарияи консервативиро низ

шомил кардааст. Аз муаллиф хоҳиш карда мешавад., ки ин мавқеи худро зимни ҳимояи ошкоро равшан созад, аз ҷумла мазмун ва моҳияти назарияи консервативии давлати ҳуқуқбунёдро маънидод намояд.

3. Дар саҳ. 84 диссертатсия муаллиф менависад, ки «намояндагони назарияҳои фитрӣ-ҳуқуқӣ, неопозитивистӣ, либертарӣ-ҳуқуқӣ, сотсиологӣ, антропологӣ ва дигар, ки дар ҷомеаи пасосотсиалистӣ васеъ паҳн шуданд, ҳуқуқи инсонро чун аломати ҷудонопазири давлати ҳуқуқбунёд эътироф намудаанд». Ин ақидаи муаллиф аз лиҳози илмӣ баҳснок аст, чунки дар назарияҳои фитрӣ-ҳуқуқӣ, неопозитивистӣ, либертарӣ, сотсиологӣ нуктаҳои назари гуногун оид ба мафҳуми давлати ҳуқуқбунёд ҷой доранд. Дар ҳамин замина аломатҳои давлати ҳуқуқбунёд низ ба таври гуногун шарҳ дода мешаванд. Аз ҷумла назарияҳои фитрӣ ва позитивии давлати ҳуқуқбунёд аз ҳамдигар фарқ доранд.

Бояд қайд намуд, ки эродҳои зикргардида баҳснок мебошанд ва арзиши илмии рисолаи Миралиев И.Қ.-ро кам намесозанд. Баръакс, эродҳои мазкур аз он шаҳодат медиҳанд, ки пажӯҳиш ба масъалаҳои мубрами ҳуқуқи инсон ва робитаи давлат ва шахс бахшида шудааст ва диққатҷалбкунанда мебошад.

Қисмати хотимавии тақриз – хулоса. Рисолаи таҳлилшуда ҳам аз лиҳози шакл (мубрам будан, ном, нақшаи мазуъ, барасмиятдарорӣ, сарчашмаю маъхазҳо) ва ҳам аз лиҳози мазмун (нуктаҳои илмӣ, моҳияти бобу зербобҳо, хулосаю тавсияҳо, пешниҳодҳои назариявию амалӣ) бо услуби илмӣ ва пайдарҳамии мантиқӣ омода шудааст. Муаллиф андешаю назари олимони мухталиф, амалияи кишварҳои дуру наздик, қонунгузории миллӣ ва сарчашмаҳои ҳуқуқии байналмилалиро таҳлил намуда, барои пешрафти низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон таклифу тавсияҳои судмандро пешкаш намудааст.

Дар умум, рисолаи илмии Миралиев Исфандиёр Қарахонович дар мавзуи «Назария ва амалияи байналмилалӣ ва миллии робитаи давлат ва

шахс: таҳқиқоти назариявӣ-методологӣ ва муқоисавӣ-ҳуқуқӣ» ба талаботи Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №267 қабул гардидааст, пурра ҷавобгӯ буда, муаллифи он Миралиев Исфандиёр Қарахонович сазовори дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз руйи ихтисоси 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат мебошад.

Доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор, мудири кафедраи фанҳои
давлатӣ-ҳуқуқии Донишгоҳи
(Славянии) Россия ва Тоҷикистон **Элназаров Д.Х.**

«Имзои Д.Х. Элназаровро тасдиқ мекунам»:
Сардори шуъбаи кадрҳои Донишгоҳи
(Славянии) Россия ва Тоҷикистон **Раҳимов А.А.**

Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, Донишгоҳи (Славянии) Россия ва Тоҷикистон, 734000, ш. Душанбе, М.Турсунзода, 30; Тел.: +(992) 37 221-35-50; Факс. +(992) 37 221-35-50; p.rektora@mail.ru; www.rtsu.tj/ru

«16» апрели 2024 сол